

Βασίλης Κ. Καλαμαράς: Οι πανδημίες στη νεοελληνική λογοτεχνία

Έρευνα και Επιμέλεια κειμένων
Δημήτρης Συμεωνίδης JP

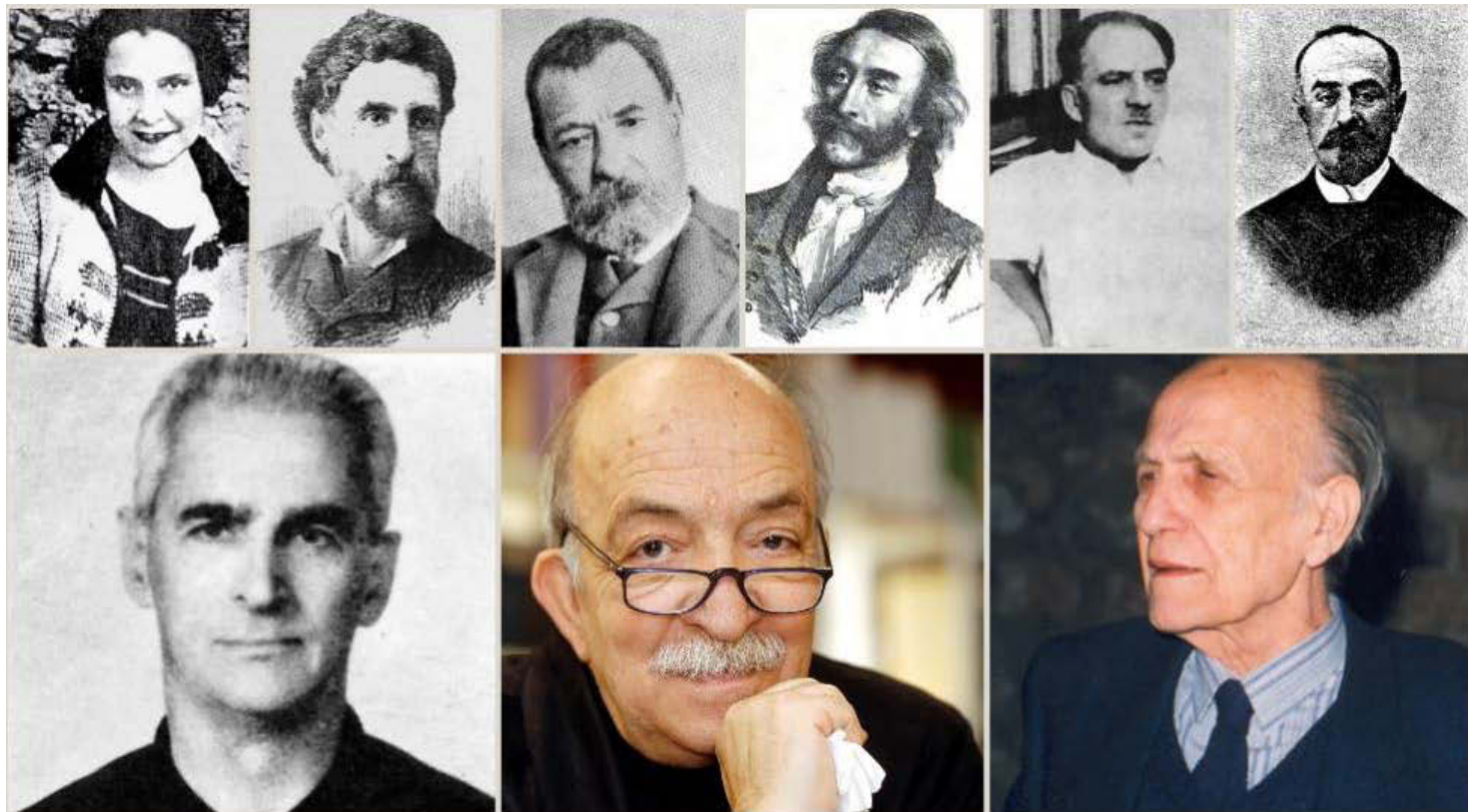
Μέρος Β'

Ως τώρα αναφερθήκαμε στο πώς περνούν στην ποίηση, στο θέατρο και στο διήγημα οι επιδημίες της πανώλης, της χολέρας και του τύφου. Τα τρία βιβλία τα οποία ακολουθούν εξετάζουν την ασθένεια της λέπρας. Η Γαλάτεια Καζαντζάκη (1881-1962), ο Θέμος Κορνάρος (1906-1970) και ο Γουλιέλμος Α. Αμποτ (1906-2001) με έντονο καταγγελτικό τόνο αποπειρώνται να συνδέσουν τους χανσενικούς με συμπεριφορές ανήθικες, κυρίως σεξουαλικού χαρακτήρα. Αυτό είναι το στερεότυπο για αυτή την «καταραμένη» ασθενή κοινότητα, αλλά οι τρεις συγγραφείς, αν και το χρησιμοποιούν ως μοτίβο, στέκονται απέναντί του.

Χωρίς να ολοκληρώνεται η επιδημική αφήγηση στην καταγγελία, ωστόσο δεν απουσιάζει, καθώς πρόθεσή τους είναι να δείξουν ότι η κοινωνία υποκριτικά δεν παραδέχεται ότι κυρίως αυτή νοσεί ηθικά. Επομένως οι λεπροί είναι οι συμπολίτες των υγιών που έτυχε να νοσήσουν και αντί να αντιμετωπίζονται με όρους αλληλεγγύης, τους εξορίζουν εκτός κοινωνικού ιστού σε νησιωτική καραντίνα.

Η νουβέλα «Η άρρωστη πολιτεία» της Γαλάτειας Καζαντζάκη πρωτοδημοσιεύτηκε το 1914 με το ψευδώνυμο Πετρούλα Ψηλορείτη, στο περιοδικό «Νέα Ζωή» της Αλεξάνδρειας. Η πλοκή ακολουθεί τα αντικρουόμενα συναισθήματα και τις σκέψεις που γεννούν στην πρωίδα τόσο η αρρώστια και ο υποχρεωτικός εγκλεισμός στο νησί των λεπρών όσο και ο έρωτας που γνωρίζει στο πρόσωπο ενός δασκάλου. Η πρωταγωνίστρια, μια υπερήφανη κοπέλα, δικάζεται ανάμεσα στην απελπισία, στη συνειδητοποίηση ότι δεν υπάρχει σωτηρία και στη «χαρά του έρωτα» που συνάντησε αναπάντεχα στην «πολιτεία των λεπρών».

Σε αντίθεση, ο Θέμος Κορνάρος, με τη μαρτυρία του «Σπιναλόγκα: ad vitam» (1933), επικεντρώνεται κυρίως στην καταγγελία. Αναφέρει στον πρόλογο με τον τίτλο «Δυο λόγια πιο μπροστά»: «Αυτό το νοσοκομείο - τι ντροπή! Τι ανακριβολογία!! - είναι εργατικό. Μόνον άποροι λεπροί είναι πεταμένοι εκεί. Όσοι έχουν τον τρόπο τους είναι βολεμένοι κάπου αλλού, που υπάρχει δροσιά, πρασινάδα, νερό, στοργή και... σεντόνι νοσοκομείου. Αυτοί που δουλέψανε σ' όλη τους

τη ζωή, χωρίς να χορτάσουν ψωμί, βρίσκονται τώρα, στην αρρώστια τους, πεταμένοι σαν κοπριά, σε ένα κοπρόλακκο βρωμερό που λέγεται Σπιναλόγκα [...].

Το τρίτο βιβλίο του κύκλου της λογοτεχνίας με θέμα τη λέπρα είναι το μυθιστόρημα «Γη και νερό» (1936) το οποίο υπογράφει ο Γ.Α. Αμποτ. Δεν έχει τον χαρακτήρα ημερολογίου, χρονικού και μαρτυρίας, όπως τα δύο προηγούμενα, αλλά προσπαθεί να πλάσει ένα αφηγηματικό περιβάλλον με τους όρους της μυθοπλασίας. Το κοινό χαρακτηριστικό των προσώπων είναι το γεγονός ότι παίζει όχι τόσο με τη νόσο όσο με το αμφιβόλο ηθικής παρελθόν τους προτού «εξοριστούν» στο νησί. Σ' αυτό, συναντάμε ακόμα μια γυναίκα η οποία επέλεξε με τη θέλησή της το λεπροκομείο και αφήνει να διαφανεί ότι η Σπιναλόγκα λειτουργεί γι' αυτήν ως τόπος αυτοεξορίας, γιατί ο πρότερος βίος της βρίσκεται υπό τη σκιά ενοχών.

Η επιδημία ως αλληγορία

Τα δύο τελευταία έργα είναι μυθιστορήματα που αν και διαχειρίζονται την επιδημία δεν θα πρέπει να την αναζητήσουμε στην κυριολεξικότητα της ιατρικής ορολογίας. Διαπερνώνται από την πρώτη ως την τελευταία σελίδα από το παράλογο, καθώς πρόθεση του Αντρέα Φραγκιά (1921-2002) στον «Λοιμό» (1972) και του Παύλου Μάτεσι (1933-2013) στο «Graffito» (2009) είναι να διαχειριστούν τις επιδημίες ως αλληγορίες. «Στον «Λοιμό» η βασική αναφορά στην

επιδημία παραμένει στον τίτλο, ενώ στο «Graffito» ο «αστικός λοιμός» θυμίζει περισσότερο μία κατά Μάτεσι συντέλεια του κόσμου. Σ' αυτά τα κείμενα η κυριολεκτική διάσταση της επιδημίας έχει υποχωρήσει έναντι της μεταφορικής. Το κεντρικό θέμα τους είναι τα κακώς κείμενα των κοινωνιών τις οποίες περιγράφουν, οι οποίες διέπονται βαθιά από το στοιχείο του παραλόγου, με αποτέλεσμα οι λοιμοί που τις χτυπούν να έχουν κι αυτοί συμπτώματα πέραν της λογικής*.

Οι κάτοικοι του νησιού στο έργο του Φραγκιά δεν έχουν ονόματα, έχουν μονάχα μια υποχρέωση: να υπακούουν τυφλά στις εντολές που τους δίνονται. Δεν έχουν ήθη, γιατί τα ήθη τους είναι η ηθική που τους επιβάλλεται από μια φωνή που κανείς δεν ξέρει από πού προέρχεται. Δεν έχουν ονόματα, γιατί είναι απλά ένα άβουλο πλήθος. Σύμφωνα με τον κριτικό Δημήτρη Ραυτόπουλο, «ο πειραματικός λοιμός που απειλεί το στρατόπεδο δεν είναι η χολέρα, αλλά η λοιμική ψυχο-πνευματική παράκρουση που φτάνει στα όρια της εντομογονίας: άνθρωποι νιώθουν να μεταμορφώνονται σε έντομα. Συνεπώς, η λειτουργία του λοιμού είναι να απαλείφει τα ανθρώπινα γνωρίσματα από τα θύματά του».

Προφητικός ο Μάτεσις, καθώς στο «Graffito» του, η επιδημία είναι πανταχού παρούσα, λες και είχε ήδη προβλέψει από το 2009 τα σημερινά αλγεινά συμφραζόμενα στα οποία ζούμε! Άνθρωποι, ζώα, σπίνια, ακόμα και βιβλικά πλάσματα (!) νοσούν από τον «αστικό λοιμό», ο οποίος εκδηλώνεται σε κάθε έκ-

φανση του ανθρώπινου πολιτισμού: «Και επειδή η ασθένεια ήταν μεταδοτική, ομάδα λειτουργών έκψαν όλες τις συνδέσεις, τηλεφωνικές και τηλεοπτικές, καθώς και διαδίκτυο». Ο λοιμός συνδέεται άμεσα με την κατάσταση του σύγχρονου ατόμου και την ηθική που αυτό έχει διαμορφώσει: «[...]είχαν χτίσει κάστρα οι αρχαίοι δωσίλογοι. Αυτούς τους έπιασε λοιμός, αν και περίμεναν και τρίτον παγκόσμιο πόλεμο, και καινούργιο Αδόλφο, για να ξανά πλουτίσουν».

«Η ασθένεια είναι παρούσα με ρεαλιστικά συμπτώματα, όπως απώλεια μελών, αιφνίδιο θάνατο, αλλά και με μη ρεαλιστικά στοιχεία, όπως κατάρρευση των κτιρίων, πτώση των χερουβείμ από τον ουρανό. Όμως, γυναικείες μορφές όπως είναι η θεία Φωτούλα και οι πιστές της ακόλουθες περιφέρονται στα περίχωρα της πόλης ληστεύοντας σούπερ μάρκετ και σπίνια, χωρίς να τις «χτυπάει» ο αστικός λοιμός, ακόμα και όταν εισέρχονται στο κέντρο της πρωτεύουσας. Το ίδιο ισχύει και για την αδελφή Πάνσεμνη, η οποία, ενώ προσπαθεί να κολλήσει την ασθένεια προκειμένου να πεθάνει από τον λοιμό και να αναγορευτεί αγία, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «ο λοιμός αυτός δεν την καταδέχεται»*.

* Το άρθρο άντλησε πληροφορίες από τη διπλωματική εργασία της Ευσταθίας Παλιοζήκα, «Η θεματική της πανδημίας σε έργα της νεοελληνικής λογοτεχνίας» (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), με επιβλέποντα καθηγητή τον Κώστα Γιαβή.